

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

БЛЮК ОЛЕНА ГЕННАДІЇВНА

УДК 37.034+378.111+378.14

**ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЦІННІСНИХ СТОСУНКІВ ВИКЛАДАЧІВ
І СТУДЕНТІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Умань – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Миколаївському національному університеті імені В. О. Сухомлинського, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент
Кузнецова Олена Анатоліївна,
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського,
доцент кафедри педагогіки і методики викладання
суспільствознавчих дисциплін.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Москальова Людмила Юріївна,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
завідувач кафедри соціальної педагогіки та
дошкільної освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент
Волошина Оксана Василівна,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
доцент кафедри педагогіки.

Захист відбудеться “28” лютого 2014 р. о 9⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 74.053.01 в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини за адресою: 20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2).

Автореферат розіслано “24” січня 2014 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. М. Коляда

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Зі зміною суспільно-історичних формацій змінюються погляди на особистість, виховний ідеал, однак загальнолюдські моральні цінності є вічними, незмінними. Такими ж вони мають бути в царині освіти. Адже освіта – це віддзеркалення життя народу, різних виявів його буття. Розуміння ролі освіти у вихованні моральних цінностей, духовної особистості потребує зорієнтованості навчально-виховного процесу на формування морально-ціннісних стосунків як домінантних для усвідомлення педагогічного інструментарію. Оскільки моральні цінності, що засвоює особистість, формує суспільство, система їх дослідження у стосунках виступає актуальною проблемою в ситуації соціальних змін, у процесі яких спостерігається нівелювання суспільної ціннісної структури, більшість цінностей розмивається, зникають соціальні структури норм моралі.

Процеси інтеграції національної системи вищої освіти і виховання у світовий освітній простір, упровадження особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів до організації навчально-виховного процесу спонукають до пошуку нових ефективних способів формування морально-ціннісних стосунків між викладачами і студентами, зокрема в навчально-виховному процесі університету. Враховуючи той факт, що мораль і проголошені суспільством ідеали перебувають у кризовому стані, хоча країна має унікальну морально-ціннісну структуру, яка увібрала самобутність, характер, менталітет народу, проблема формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі університету є надзвичайно актуальною.

У Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти України, Програмі щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України, Концепції національного виховання дітей та молоді в Україні, Концепції громадянського виховання особистості, Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні визначено, що стратегічним завданням навчально-виховної роботи є формування системи моральних цінностей у стосунках особистості. Саме цьому має сприяти ефективне використання всього комплексу форм і методів виховної роботи. У цьому контексті саме навчально-виховній роботі притаманні оптимальні характеристики, що дають змогу максимально гнучко впливати на формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів, узгоджуючи їх розвиток з потребами суспільства, держави, з усвідомленням моральних цінностей та їх втіленням у суспільну практику як норми.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дає підстави стверджувати, що ідеї виховання морально-ціннісних стосунків викладачів та студентів мають глибоке коріння в поглядах Я. Коменського, Ж-Ж. Руссо, Г. Сковороди, К. Ушинського, І. Франка, А. Макаренка, В. Сухомлинського, Ш. Амонашвілі.

Проблеми стосунків неодноразово проаналізовано вітчизняними і зарубіжними педагогами та психологами в таких аспектах: взаємодія у стосунках викладача і студента у навчально-виховному процесі (І. Бех, А. Бойко, І. Булах, С. Гончаренко, О. Киричок, В. Кремень, Г. Микитюк, В. Рибалка, О. Сухомлинська); загальнотеоретичні та методичні аспекти проблеми моральних та ціннісних стосунків у навчально-виховному процесі (І. Білецька, М. Бондаренко, М. Боришевський, О. Дубасенюк, Н. Кічук, О. Комар, Т. Кравченко, І. Краснощок, М. Мартинюк, В. Оржеховська, О. Пехота, Г. Пустовіт, М. Сметанський, І. Соколова, М. Соловей К. Чорна); діалогічна

взаємодія учасників навчально-виховного процесу (Л. Долинська, О. Пометун, А. Шнайдер); основні положення психологічних концепцій розвитку особистості у стосунках (Б. Ананьєв, Л. Божович, І. Кон, В. Мясіщев, С. Рубінштейн, Л. Колберг, Р. Чалдіні, В. Ядов); психологія педагогічної взаємодії (К. Абульханова-Славська, С. Забродський, Г. Костюк, В. Семиченко, В. Сластьонін, О. Смирнова, І. Трухін); емоційна взаємодія між викладачем і студентом (І. Гапійчук, П. Підкасистий); педагогічна взаємодія викладача і студентів (О. Бодальов, Г. Васянович, В. Кан-Калик, О. Леонтєв); дидактичне спілкування (І. Зимня, І. Зязюн, С. Сисоєва, А. Хуторської).

Значний внесок у розроблення проблеми стосунків зроблено зарубіжними дослідниками: Д. Майєрс, А. Маслоу, М. Рьюїз, Е. Фромм та ін.

Розробка методичних рекомендацій щодо формування морально-ціннісних стосунків студентів становить науковий інтерес сучасних учених, таких як: О. Волошина, О. Коберник, О. Кузнецова, Л. Москальова, Д. Пащенко, Н. Ревнюк, І. Рогальська-Яблонська, Л. Терлецька та ін.

У пошуках способів, форм і методів вироблення морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі заслуговують на увагу дисертаційні дослідження Л. Велитченко, С. Волкової, О. Гуменюк, Т. Койчевої, Г. Микитюк, І. Середи та ін.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що дослідники переважно зосереджуються на обґрунтуванні загальних теоретичних основ виховання моральних цінностей молоді. При цьому недостатньо уваги приділяють пошукам форм і методів формування морально-ціннісних стосунків у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу, використанню кращих зразків світового педагогічного досвіду. Адже навчально-виховний процес має великі потенційні можливості для формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів.

Особливо актуальним це є для студентів вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, адже саме в період здобуття базової та повної вищої освіти відбувається особистісне самоствердження, розвивається професійна самосвідомість, вміння будувати морально-ціннісні стосунки в соціальному оточенні, усвідомлюється модель майбутньої діяльності, вперше розгортається особистісне самоствердження майбутнього фахівця. Стосунки між викладачами і студентами в освітньому процесі багато в чому формують ту модель, яка визначить способи дій у процесі власної діяльності зі своїм соціальним оточенням, за своєю власною системою моральних цінностей, справляють вплив на формування стосунків у майбутньому.

Вивчення та аналіз стану проблеми свідчить про наявність глибоких суперечностей:

– між мораллю у проголошуваних суспільством ідеалах і рівнем сформованості моральності сучасних викладачів і студентів у навчально-виховному процесі університету;

– між прагненням виховати освічених, висококультурних членів нашого суспільства і неспроможністю, невмінням розв'язувати ці вельми складні завдання через зайву заформалізованість системи виховної роботи в університеті;

– між виховним потенціалом навчально-виховного процесу і недостатньою розробленістю змісту та механізмів його реалізації в університеті.

Отже, актуальність, педагогічна значущість проблеми, виявлені суперечності та необхідність подальшого наукового пошуку шляхів їх вирішення зумовили вибір теми

дослідження – «**Формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі**».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано у рамках проекту наукових досліджень Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського «Організаційно-педагогічні засади діяльності класичного університету як центру духовного розвитку особистості» (Наказ МОН України № 686 від 22.07.2009 р.); наукового дослідження Національної академії педагогічних наук України «Проектування професійно успішної особистості в освітньо-виховному середовищі університету» (затверджено постановою Президії НАПН України № 1-7/14-393 від 16 грудня 2010 р.). Тема дослідження затверджена вченою радою Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (протокол № 5 від 31.10.2006 р.) та узгоджена у Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 3 від 23.03.2007 р.).

Мета дослідження – на основі теоретичного аналізу проблеми дослідження обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що рівень сформованості морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі значно зросте за таких педагогічних умов: спрямування змісту та педагогічних засобів формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів на конструювання варіантів власних морально-ціннісних стосунків; побудова морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів на суб'єкт-суб'єктній основі; єдність об'єктивного смислу діяльності та суб'єктивного її значення у морально-ціннісних стосунках викладачів і студентів.

Відповідно до мети і гіпотези визначено такі **задачі дослідження**:

1. З'ясувати стан проблеми у педагогічній теорії та виховній практиці університетів, охарактеризувати значення навчально-виховного процесу університету у формуванні морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів.

2. Актуалізувати поняттєво-категоріальний апарат дослідження, визначити сутність і структуру поняття «морально-ціннісні стосунки викладачів і студентів».

3. Уточнити критерії, рівні, показники сформованості морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі.

4. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі; розробити та апробувати методику формування означеного процесу.

Об'єкт дослідження – навчально-виховний процес університету.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі.

Для досягнення поставленої мети, розв'язання задач, перевірки гіпотези використано такі взаємопов'язані **методи дослідження**:

– *теоретичні* – метод порівняльного аналізу теоретичних засад філософської, історико-педагогічної, психолого-педагогічної науки з метою усвідомлення сутності морально-ціннісних стосунків; аналіз і синтез для визначення особливостей

навчально-виховного процесу університету; класифікація та систематизація для узагальнення системи критеріїв, показників та рівнів сформованості морально-ціннісних стосунків; моделювання з метою створення функціональної моделі формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі університету; аналіз, синтез і узагальнення задля упорядкування й представлення результатів та висновків дослідження.

– *емпіричні* – психолого-педагогічні методи накопичення емпіричних даних: анкетування, інтерв'ю з метою вивчення моральних цінностей у стосунках студентів, бесіда і тестування викладачів університету задля виявлення ступеня їх психологічної готовності до морально-ціннісних стосунків зі студентами, моделювання виховних ситуацій у стосунках, пряме й непряме спостереження використовувалися з метою психологічного супроводу виховного процесу, опитування, самооцінювання з метою визначення ефективності розроблених шляхів формування морально-ціннісних стосунків студентів, тестування студентів задля визначення рівня сформованості морально-ціннісних стосунків із викладачами, його динаміки; педагогічний (формувальний) експеримент використовувався для перевірки ефективності розробленої функціональної моделі формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів університету під час навчальної та виховної роботи; методи математичної статистики застосовувалися для обробки отриманих даних, виявлення кількісних та якісних залежностей між досліджуваними явищами.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії та Житомирського державного університету імені Івана Франка. Всього в експерименті брали участь 610 студентів і 78 викладачів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

вперше визначено педагогічні умови формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі (спрямування змісту та педагогічних засобів формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів на конструювання варіантів власних морально-ціннісних стосунків; побудова морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів на суб'єкт-суб'єктній основі; єдність об'єктивного смислу діяльності та суб'єктивного її значення у морально-ціннісних стосунках викладачів і студентів.); розроблено методику формування означеного процесу, сутність якої полягає в оптимальному конструюванні змісту морально-ціннісних стосунків із викладачами, у використанні різноманітних форм і методів, організації групової, командної діяльності із викладачами, у формуванні в молодого покоління комплексу морально-ціннісних стосунків, компетентностей та активної життєвої позиції; визначено сутність поняття «морально-ціннісні стосунки викладачів і студентів» (взаємозв'язок викладача і студента на ґрунті власних моральних цінностей для досягнення найвищого рівня розвитку стосунків – духовного взаєморозуміння) та охарактеризовано структурні компоненти морально-ціннісних стосунків (когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-практичний);

уточнено критерії (комунікативна, перцептивна, інтерактивна компетентності), показники та рівні (елементарний, базовий, достатній, творчий) сформованості

морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі; сутність понять: «моральні стосунки», «ціннісні стосунки», «готовність студентів та викладачів до морально-ціннісних стосунків»;

подальшого розвитку набули теоретичний зміст, форми, методи та прийоми формування морально-ціннісних стосунків у навчально-виховному процесі університету, систематизація основних понять і категорій дослідження, зокрема компетентнісного підходу до високоморального вибору в стосунках із позиції власної діяльності в соціальному оточенні.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні та впровадженні у педагогічну практику курсу і програми формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі, методичних рекомендацій і матеріалів для викладачів університетів «Методика формування морально-ціннісних стосунків у навчально-виховному процесі» для студентів ВНЗ, молодих викладачів і кураторів академічних груп.

Результати дослідження можуть бути використані під час підготовки програм для роботи з проблемними групами, фахових об'єднань, груп за інтересами студентів університету; у процесі створення навчально-методичних посібників і рекомендацій для викладачів-кураторів (наставників) студентських груп, у системі післядипломної педагогічної освіти; в організації навчально-виховного процесу, для створення навчально-методичного матеріалу, що забезпечує навчально-виховний процес у закладах освіти України. Зібраний та структурований матеріал може стати основою для розгортання подальших наукових розвідок.

Результати дослідження **впроваджено** в навчально-виховний процес Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (довідка № 252/18-1 від 08 січня 2013 р.), Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 884 від 27 грудня 2012 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 252 від 25 березня 2013 р.) Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 590 від 18 травня 2013 р.).

Особистий внесок автора в роботах, опублікованих у співавторстві. Особистим авторським внеском у публікації «Альтернативные отношения преподавателей и студентов в образовательной среде» (2011, співавтор Є. Задоя) окреслено основні види і форми роботи викладачів і студентів на суб'єкт-суб'єктній основі в умовах навчально-виховного процесу.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Технології педагогічної освіти: теорія, досвід, перспективи розвитку в умовах Болонського процесу» (Миколаїв, 2006), «Психолого-педагогічні аспекти формування та розвитку майбутнього фахівця» (Миколаїв, 2008), «Инновационные направления в педагогическом образовании» (Гоа (Індія), 2011), «Педагогічна освіта: історія, технології, педагогічна майстерність, професіоналізм» (Миколаїв, 2013); «Наука в современном мире» (Лодзь (Польща), 2013), «Проектування і розвиток професійно успішної особистості в освітньо-виховному середовищі університету» (Миколаїв, 2013), «Научные исследования современности» (Катовіце (Польща), 2013); *всеукраїнських* – «Університет як центр організації освітньо-виховного середовища у регіоні» (Миколаїв,

2009), «Формування і розвиток духовної особистості в умовах університетської освіти: історія, теорія і практика» (Миколаїв, 2010), «Проектування стратегії розвитку психічного забезпечення освіти ХХІ сторіччя» (Миколаїв, 2012), «Методологія і методика інтерактивного навчання у середній та вищій школі» (Умань, 2012), «Формування професійно успішної особистості як ключова домінанта розвитку сучасної університетської освіти» (Миколаїв, 2012); обговорювалися на науково-методичних засіданнях кафедри педагогіки та методики викладання суспільствознавчих дисциплін та кафедри теорії і методики виховання та психічного розвитку особистості Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.

Публікації. Основні положення і результати дослідження висвітлено у 15 наукових публікаціях (14 одноосібних), із яких 10 відображають основні наукові результати дисертації, 5 – апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (230 найменувань, з них 12 – іноземними мовами) та 6 додатків на 78 сторінках. Повний текст дисертації – 270 сторінок, із них 170 – основний текст. Робота містить 14 таблиць та 11 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, ступінь розробленості визначеної проблеми, визначено мету, об'єкт, предмет, задачі та методи дослідження; сформульовано гіпотезу; охарактеризовано експериментальну базу дослідження; розкрито наукову новизну й практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про апробацію результатів, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** – *«Теоретичні основи формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі»* – висвітлено теоретичні аспекти та здійснено аналіз стану дослідженості проблеми у педагогічній теорії та практиці навчальних закладів, визначено структурні компоненти, показники та рівні сформованості морально-ціннісних стосунків; висвітлено зарубіжний та вітчизняний досвід виховання моральних цінностей.

На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічних, філософсько-культурологічних та історичних педагогічних праць зроблено такі узагальнення: передумовою морально-ціннісних стосунків є визначення структури, мети, змісту, форм, методів і засобів формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів. У психологічних дослідженнях акцентується увага на компетенціях особистості, зв'язку морально-ціннісних стосунків із такими характеристиками суб'єктів, як мотиви, потреби, інтереси, бажання, прагнення, спільна діяльність, взаємодія, впливи, взаємовпливи. У педагогічних дослідженнях науковці роблять наголос на взаємозв'язках процесів виховання і навчання, акцентуючи на провідній ролі особистісно орієнтованого навчання як рушійної сили розвитку особистості та необхідної умови виховання.

Особливості психолого-педагогічного механізму формування морально-ціннісних стосунків полягають у тому, що в процесі такої дії на рівні соціального індивіда вони виступають як внутрішнє бажання демонструвати відповідні норми морально-ціннісного ставлення й поведінки стосовно себе та оточення. На рівні особистості – як власна система поглядів, цінностей, мотивів, як результат

внутрішнього рефлексивного осмислення й засвоєння ідей моральності як цінності, що виражається у прагненні будувати стосунки з самим собою, іншими людьми, природою, мирно, без примусу, в ході конструктивного розв'язання проблем за допомогою діалогу, вільного та відповідального вибору. При цьому важливу роль відіграють відповідні установки і образи, що трансформуються у стійкі мотиви суб'єктів. У контексті педагогіки морально-ціннісні стосунки трактуються як уміння приймати інших, взаємодіяти з ними на засадах спільних цінностей через розвиток їхньої особистості, коли зовнішні вимоги трансформуються у внутрішні регулятори поведінки та життєдіяльності викладачів і студентів.

З'ясовано, що поняття «морально-ціннісні стосунки у навчально-виховному процесі» зазнавало змін у процесі історико-культурного розвитку та становлення філософської думки. Нами виділено такі етапи становлення стосунків у навчально-виховному процесі як педагогічної проблеми: Античність та давнина (Платон, Сократ, Аристотель бачили в ціннісних ставленнях і моральних якостях людей шлях до гармонізації життя); християнство та Давня Русь (А. Августин, заповіді Володимира Мономаха, Нестора-літописця про повагу до старших, милосердя); епоха Просвітництва (Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці та інші розуміли орієнтацію на вічні цінності правди, добра і справедливості як високоморальну поведінку, стосунки); кінець XIX – початок XX ст. (К. Ясперс, Ж.- П. Сартр, А Камю, М. Бердяєв про теорію «нового гуманізму», особлива увага у якій надавалася проблемі морального розвитку особистості, морального самопізнання у структурі соціального досвіду, регулювання людиною власної поведінки в процесі взаємодії із соціальним середовищем.); кінець XX – початок XXI століття (І. Бех, Г. Васянович, Л. Москальова, Л. Хоружа та інші розглядають зміст процесу виховання морально-ціннісних стосунків у навчально-виховному процесі як духовну енергію вчинків, як спільний пошук у досягненні взаєморозуміння, визнанні моральних цінностей, стосунки у суспільстві й окремій групі, їх критичне оцінювання у моральній діяльності, у стосунках).

Аналіз наукових досліджень із проблеми дає підстави розглядати морально-ціннісні стосунки як взаємну реалізацію своїх моральних цінностей для досягнення найвищого рівня розвитку стосунків – духовного взаєморозуміння. У межах зазначених підходів визначено і охарактеризовано сутність морально-ціннісних стосунків: стосунки стають морально-ціннісними у процесі з'ясування викладачами і студентами взаємних емоцій, симпатій і пригнічення антипатій на основі сприйняття загальних моральних цінностей, моральних позицій, норм і правил поведінки, моральних почуттів і намірів, традицій і звичок, що сприяють досягненню суспільного чи особистого блага, утверджують добро, тобто ставлення до людини як до найвищої життєвої цінності та поступово переходять у стійкі морально-ціннісні зв'язки.

У структурі морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів виокремлено змістові компоненти в умовах навчально-виховного процесу: *когнітивний компонент* знаходить своє вираження у знаннях про моральні цінності у стосунках, способи їх реалізації, обов'язки і норми поведінки, знання свого «Я», розуміння власних можливостей у пізнавальній мотивації викладачів і студентів; *емоційно-ціннісний* – готовність та здібність до засвоєння ціннісних стосунків, моральних настанов, моральних цінностей, їх активного вияву: формування інтересів і схильностей, переживання тих чи інших відчуттів, формування ставлення, його осмислення й вияв

у діяльності, спрямованість на вдосконалення власного досвіду в стосунках; *діяльнісно-практичний* – у готовності до творчої діяльності та творчої співпраці, орієнтації на морально-ціннісне самовдосконалення, у швидкому та якісному мисленні, у можливості творчо імпровізувати та активізувати креативність у вирішенні поставлених завдань.

Уточнено критерії та відповідні їм показники сформованості морально-ціннісних стосунків: *комунікативна компетентність* – розуміння сутності морально-ціннісних вчинків, усвідомлення необхідності їх вияву; знання історичного досвіду, культурних зразків із досвіду людства, народних традицій, звичаїв, обрядів, мови українського народу; знання атрибутів авторитетів та ідеалів, складових навчально-виховної діяльності у взаємодії з викладачами; *перцептивна компетентність* – спрямованість, сила і стійкість моральних цінностей, характер емоцій, почуттів, принципів, наявність емоційно-позитивного ставлення до себе, ровесників, свого народу, нації. Батьківщини, людства; сформованість стосунків із викладачами; розвинута емпатія; емоційна саморегуляція, позитивна мотивація; *інтерактивна компетентність* – ступінь розвитку вмінь формувати стосунки у власній діяльності, їх стійкість, свідомо регульована активна діяльність у навчально-виховному процесі, що спрямована на засвоєння моральних цінностей; вміння самостійно відстоювати свої ідеали, принципи, самостійність і відповідальність.

Унаслідок проведеної науково-пошукової роботи з'ясовано, що морально-ціннісні стосунки як зв'язки найповніше характеризують чотири рівні: творчий, достатній, базовий, елементарний.

Творчий рівень має характер ініціативного і творчого підходу до організації навчально-виховного процесу. Діяльності викладача і студента притаманні оригінальні педагогічно доцільні прийоми взаємодії, співтворчості зі студентами, рефлексивний аналіз. Моральні цінності суспільного значення формуються у внутрішніх (суб'єктивних) і зовнішніх (об'єктивних) виявах діяльності студентів та усвідомлено застосовуються у стосунках. Адекватна самооцінка, самостійність у діяльності, відповідальність і розширення поля у стосунках завдяки усвідомленню моральних ідеалів людства. Сформовані морально-ціннісні стосунки викладачів і студентів у навчально-виховному процесі є стартовою платформою для діяльності суспільного та світового рівнів.

Достатній рівень характеризується чіткою спрямованістю дій викладачів і студентів, їх високою якістю, діалогічною взаємодією у спілкуванні. У студентів сформовано моральні цінності, власні моральні ідеали. Спостерігається самостійність у визначенні морально-ціннісних стосунків. Студент усвідомлює власну діяльність у співпраці з викладачем, у якій виявляється його відповідальність і самостійність, він комунікабельний, ініціативний у навчально-виховному процесі.

Базовий рівень сформованості морально-ціннісних стосунків характерний для учасників навчально-виховного процесу, які взаємодіють на суб'єкт-суб'єктній основі. У співпраці наявні моральні цінності як суспільні, так і особистісні, стосунки розвиваються на позитивній основі, добре засвоюються предмети, методично впевнено і самостійно організовано навчально-виховний процес, але спостерігається не стійкий, не стабільний вияв способів поведінки. Студенти такого рівня комунікабельні, доброзичливі, але рідко виступають ініціаторами взаємодії із викладачами.

Елементарний рівень сформованості морально-ціннісних стосунків характеризується наявністю окремих якостей навчально-виховної діяльності. Найчастіше – це володіння знаннями для виконання певної дії, володіння предметом викладання для викладачів і володіння прийомами засвоєння знань для студентів. Передбачається наявність моральних цінностей у суб'єктивній структурі особистості студентів. Однак їм складно визначити пріоритети у власній діяльності, вони не виявляють інтересу до спільної діяльності з викладачами. Самооцінка занижена, особистість не комунікабельна. Бракує умінь і навичок налагоджувати контакти у групі студентів і з викладачами. Через брак спрямованості на суб'єкт-суб'єктні стосунки, техніки організації навчально-виховного процесу продуктивність їх навчально-виховної роботи є невисокою, а морально-ціннісні стосунки – елементарні: в них бракує самостійності, відповідальності та активності.

Важливу роль у морально-ціннісному становленні молоді відіграє університет як осередок знань, надбань людства, який через навчально-виховний процес забезпечує соціалізацію особистості, оскільки в університетах України охоплено всі галузі знань, представлено всі напрями підготовки бакалаврів, спеціалістів, магістрів. У ході дослідження нами з'ясовано, що навчальний процес університету має могутній виховний потенціал у технологічних підходах, методах, прийомах, засобах навчання. Однак останнім часом набуває поширення тенденція до зростання ролі позааудиторної і самостійної роботи студентів. Позааудиторна робота є складовою навчально-виховного процесу, яка створює умови для формування нових інтересів, накопичення досвіду колективного життя, сприяє формуванню самостійності, відповідальності молоді, дає змогу розширити і поглибити знання, закріпити набуті на заняттях уміння й навички, соціальні установки, перевірити і вдосконалити здібності, задовольнити різноманітні інтереси, організувати практичну, суспільно корисну діяльність і дозвілля. Позааудиторна виховна робота не регламентується обов'язковими програмами (вони мають рекомендаційний характер), вона передбачає застосування безлічі методів, засобів, прийомів, які можна досить широко використовувати з метою забезпечення ефективності процесу формування морально-ціннісних стосунків.

Функціональне навантаження позааудиторної виховної роботи зі студентами університету екстраполюється у компетентності, спрямованій на формування творчої, освіченої особистості студента. Отже, позааудиторні виховні справи розглядаються нами як вагомий чинник формування морально-ціннісних стосунків, як гнучка виховна система, у межах якої можуть бути створені оптимальні умови для самореалізації та розвитку морально-ціннісних якостей та компетентностей особистості для формування морально-ціннісних стосунків студентів і викладачів.

За підсумками експериментальної роботи виділено чотири групи причин, що перешкоджають успішному формуванню морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі університету. Так, мотиваційні причини пов'язані з тим, що частина студентів не дооцінює роль стосунків з викладачами у власному розвитку, цей процес не сприймається як цінність. До інформаційних причин віднесено недостатню обізнаність студентів із основними напрямками спільної діяльності з викладачами та методами її здійснення; поверхове висвітлення викладачами проблем теорії і методики формування стосунків у процесі викладання гуманітарних дисциплін. Серед організаційних найбільш суттєвими є: невідповідність

організаційних форм і методів виховної роботи, що провадиться в університеті, інтересам і потребам студентів, зокрема недостатнє використання інтерактивних, рефлексивних, творчих форм виховної роботи, педагогічний формалізм та споживацько-репродуктивний стиль діяльності студентів; відсутність системи у проведенні виховних заходів; обмежений самостійний вибір студентами змісту й напрямів власної діяльності, демонстративний характер значної кількості виховних заходів. Психологічні причини зумовлюються недостатньою сформованістю суб'єкт-суб'єктних стосунків у навчально-виховному процесі та недостатньою готовністю частини викладачів до педагогічного супроводу формування морально-ціннісних стосунків зі студентами.

У другому розділі – *«Педагогічні умови формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі та їх експериментальна перевірка»* – обґрунтовано педагогічні умови формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі університету, розроблено методику організації та проведення педагогічного експерименту, проаналізовано його результати, викладено результати апробації програми «Методика формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів», сформульовано й охарактеризовано педагогічні умови ефективного формування досліджуваного явища; проаналізовано результати формувального етапу дослідження; у порівняльному аспекті представлено результати дослідно-експериментальної роботи.

Доведено, що спрямованість виховної роботи на формування морально-ціннісних стосунків студентської молоді – особливо важлива і необхідна умова розвитку нашого суспільства. Адже ціннісно-нормативна невизначеність, коли істотно деформовані характерні для стабільних суспільств механізми передачі моральних цінностей від старшого покоління до молодшого, деформує морально-ціннісну структуру народу, роду, сім'ї. Це призводить до нетерпимості, агресії у стосунках ровесників, учителів, батьків, до міжособистісних конфліктів. Такий стан викликає необхідність проведення спеціально організованої роботи, спрямованої на подолання виявлених недоліків. Відтак все більшої актуальності набуває проблема виховання особистості високоосвіченої, із задатками творчого ставлення до культурного прогресу людської цивілізації. Моральна вихованість обумовлюється розвитком культури у суспільстві, соціальним середовищем, системами виховання у різних навчальних закладах. Роль і місце вищої освіти виявляється у створенні умов для розвитку духовності, моральності, освіченості людей, які мають якісну освіту і володіють нею реально і цілісно, на цьому підґрунті створюють морально-ціннісну систему стосунків у нашому суспільстві.

Провідну роль у формуванні морально-ціннісних стосунків в університеті відіграє екстраполяція як мотивація діяльності у навчально-виховному процесі, що забезпечується викладачем. Ефективність процесу формування морально-ціннісних стосунків між викладачами і студентами значною мірою залежить від якості дій, які використовують викладачі стосовно студентів, а результативність виховної дії залежить не тільки від змістової характеристики, а й від якості духовного, ціннісного розвитку та моральних вчинків викладачів і студентів.

За результатами констатувального етапу дослідження виявлено, що стан сформованості морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів університету не

відповідає сучасним загальнодержавним вимогам. Морально-ціннісна активність студентів із викладачами потребує актуалізації й активізації у навчально-виховному процесі. Серед студентів I-го курсу, які брали участь в експериментальному дослідженні на констатувальному етапі (610 осіб), елементарний рівень сформованості морально-ціннісних стосунків виявили 59,3 % студентів, базовий рівень показали 17,7 % студентів, достатній – 21,7 %, творчий лише – 1,3 % студента.

Такі дані засвідчили, що результати сформованості морально-ціннісних стосунків студентів мають недостатній рівень, їм не надається належної уваги у навчально-виховному процесі університету.

У процесі експерименту теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено комплекс педагогічних умов забезпечення ефективності формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі університету: спрямування змісту та педагогічних засобів формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів на конструювання варіантів власних морально-ціннісних стосунків; побудова морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів на суб'єкт-суб'єктній основі; єдність об'єктивного смислу діяльності та суб'єктивного її значення у морально-ціннісних стосунках викладачів і студентів.

Обґрунтовані педагогічні умови покладено в основу експериментальної методики формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів, дослідна перевірка якої тривала протягом п'яти років на базі Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Для проведення формувального експерименту й апробації результатів дослідження залучено 397 студентів і 32 викладача Житомирського державного університету імені Івана Франка, Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Хмельницької національної педагогічної академії.

У дослідженні брали участь 397 студентів гуманітарного напрямку підготовки, спеціальностей: «Початкова освіта», «Психологія», «Соціальна педагогіка». Контрольну групу (КГ) склали 199 студентів. Експериментальну (ЕГ) – 198 студентів та 32 викладача-куратора.

Організація виховного процесу в експериментальних групах передбачала проведення одночасної роботи зі студентами, їхніми батьками та викладачами на організаційному, основному та підсумковому етапах експерименту. *Організаційний етап:* ознайомлення викладачів і студентів з метою, завданнями та змістом експерименту; аналіз планів виховної роботи; розробка методики проведення позааудиторної роботи; визначення учасників експерименту, проведення інструктажу та забезпечення організаторів необхідними методичними матеріалами; визначення рівня сформованості морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів на початковому етапі експерименту. *Основний етап:* упровадження програми експериментального дослідження з формування морально-ціннісних стосунків у навчально-виховному процесі університету; вивчення та аналіз динаміки сформованості комунікативної, перцептивної та інтерактивної компетентностей; проведення просвітницької та методичної роботи серед організаторів експерименту. *Підсумковий етап:* проведення кінцевого замірювання рівня сформованості морально-ціннісних стосунків студентів експериментальних та контрольних груп; аналіз, систематизація та узагальнення результатів; порівняння теоретичних положень із

практичними результатами експерименту; інформування кураторів про підсумки експериментальної роботи.

Експериментальну програму складено з урахуванням вікових і психологічних особливостей студентів. Вона базується на принципах варіативності, поступовості, системності, логічної послідовності подання матеріалу.

У процесі формування морально-ціннісних стосунків у навчально-виховному процесі застосовано систему організаційних методів виховної роботи: тренінгові заняття, лекції, заняття-практикуми, обговорення моральних дилем, аналіз проблемних ситуацій, ігри, вправи, бесіди. Компетентність студентів у сфері морально-ціннісних стосунків забезпечували тренінги міжособистісного спілкування: кейси, групові дискусії, мозкові атаки, відеоаналіз. Тренінгові заняття організовано як моделі різноманітних життєвих ситуацій: вибору, уроків, альтернатив, планування, самоаналізу, компромісів, соціальних установок тощо.

В експерименті використано різноманітний спектр ігор: сюжетно-рольові, імітаційні, ілюстративні, пошуково-рольові, комунікативні, ділові організаційно-діяльнісні та інші. Під час гри не застосовувалося повчання та моралізаторство, викладач виступав фасилітатором процесу, демонструючи лише конкретний поведінковий еталон, що пізніше обговорювався.

Метод аналізу проблемних моральних і ціннісних для студентів і викладачів ситуацій передбачав педагогічне моделювання емоційно значущих завдань, що потребують активного пошуку рішень у процесі зацікавлення в формуванні стосунків. Як продуктивний метод виховної роботи використовувалися бесіди («Людські стосунки», «Некеровані авторитети особистості» та інші), під час яких виявлялася різниця в поглядах на певні моральні проблеми, виникала можливість перетворити їх на предмет детального аналізу та рефлексії.

Виховний потенціал дискусійного обговорення моральних дилем забезпечувався тим, що студенти мали можливість висловлювати свої ідеї, уточнювати власне розуміння поняття «морально-ціннісні стосунки», оцінювати наслідки різних способів розв'язання ситуацій і, загалом, разом думати, відчуваючи задоволення від інтелектуального пошуку та взаємодії.

З метою розвитку в студентів перцептивної компетентності, співпереживання, співчуття, справедливості, довіри та чуйності в ході експериментальної роботи нами проведено благодійну акцію «Колекція добрих справ», у межах якої студенти пропонували на добровільних засадах допомагати, підтримувати тих, кому, на їхню думку, потрібна увага, моральна підтримка, чи якась інша допомога тощо.

Під час експериментальної роботи широко застосовувалися такі прийоми інтерактивної взаємодії, як «корона», «титули», «велике коло», «акваріум», «мозковий штурм», «ажурна пилка» «ломання стереотипів», «спільна думка», «рольова маска», «обмін ролями», «корекція позицій» тощо.

У рамках проектної діяльності студентами запропоновано такі проекти: «Портфолію гарних ідей», «Віртуальна галерея надії», «Творчі роботи добра», «Колекції гарних стосунків», «Допомога ближньому», «Екологічне існування».

У контексті формування морально-ціннісних стосунків організовано спільну діяльність студентів, викладачів та міської громади («Наше місто», «Посади ЛІС!», «Допомога зоопарку», конкурс газет, ознайомлення із захопленнями студентів і

викладачів «Світ наших захоплень», спільні екскурсії, рафтинги, подорожі, спільні засідання клубів «Хто Я?», «ПсихологіЯ?»).

Ефективне формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів відбувається на засадах поєднання особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів у педагогічно скерованому виховному впливі. Отже, реалізація змісту розробленої методики передбачала застосування інтерактивних форм, методів та прийомів формування морально-ціннісних стосунків у навчально-виховному процесі. Основними структурними компонентами методики є: загальна мета виховного впливу (формування морально-ціннісних стосунків); студент університету як центр педагогічної системи; його інтереси та соціальне замовлення, що визначають спрямованість діяльності самого студента і викладача; зміст, форми і методи навчально-виховної роботи зі студентами університету; критерії та рівні сформованості стосунків студентів; очікуваний результат.

Враховано загальнопедагогічні та специфічні принципи побудови позааудиторної виховної роботи зі студентами університету. Специфічними в означених умовах, за нашим висновком, є: принцип конструктивізму, систематичної участі, взаємозв'язку особистісно орієнтованого і діяльнісного виховання, варіативності та свободи вибору, комунікативності й прогностичності, самостійності, практичної спрямованості, суспільної значущості, полікультурності й толерантності, співтворчості, інтерактивності.

Урахування попередніх результатів дослідження дало можливість передбачити органічне поєднання творчих завдань з інтерактивними методиками з метою цілеспрямованого розвитку необхідних компетентностей для стосунків (комунікативність, перцептивність, інтерактивність).

Розроблена програма «Методика формування морально-ціннісних стосунків» на формувальному етапі експерименту сприяла поетапному вирішенню визначених завдань.

Створення умов для оволодіння засобами стосунків, що характеризують моральні цінності у поведінці; перенесення знань, умінь і навичок у поведінкову сферу, досвід; формування у студентів бажання брати участь у запропонованих видах діяльності. Збагачення студентських уявлень щодо значущості морально-ціннісних стосунків із викладачами. Відмінність від попереднього етапу полягала у «зануренні» студентів у компетенції у процесі вивчення предметів, спецкурсів у виховній роботі. Навчальна діяльність мала проблемний і розвивальний характер. З'ясування рівня сформованості морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів та прогнозування перспективи подальшого розвитку. Провідними завданнями цього етапу визначено: інтеріоризація моральних цінностей у власних стосунках, поглиблення знань та умінь у сфері особистісного самовдосконалення, використання різноманітних форм і методів самовдосконалення у навчально-виховній діяльності, рефлексія процесу і результатів власної практики стосунків. Основна увага надавалась розвитку діялісно-практичної складової морально-ціннісних стосунків, тому практичний напрям навчально-виховних формувальних впливів став провідним.

Важливе значення у формуванні морально-ціннісних стосунків належало викладачам, які налагоджували емоційний зв'язок зі студентами, долали психологічні бар'єри на заняттях, насичували навчально-виховний процес творчістю, ознайомлювали з традиціями, особливостями університету і обраної спеціальності.

У процесі дослідження доведено, що важливою умовою формування морально-ціннісних стосунків є створення виховного простору, під яким ми розуміємо організацію та реалізацію взаємостосунків усіх суб'єктів навчально-виховного процесу, побудованих на принципах толерантності та спрямованих на ділове, безконфліктне спілкування та моральне виховання всіх учасників процесу.

Реалізація програми методики з формування морально-ціннісних стосунків передбачала також підготовку викладачів до здійснення виховання морально-ціннісних стосунків. Для цього застосовувалися активні форми творчої взаємодії з кураторами академічних груп, викладачами: проблемно-методичні семінари, круглий стіл, консультації, інтерактивні навчально-пізнавальні заняття, тренінги, курси «Intel» – навчання для майбутнього.

Після завершення формувального експерименту проведено контрольні зрізи, що за методикою подібні до тих, які застосовувалися у процесі констатувального експерименту. Як засвідчують експериментальні дані, відбулися позитивні зміни в розвитку комунікативної компетентності студентів в експериментальних групах. Учасники експерименту набули навичок перцептивної компетентності, що відіграє роль стабілізуючого фактора у процесі формування морально-ціннісних стосунків. У студентів контрольних груп також відбулися незначні зміни у розвитку морально-ціннісних стосунків, однак вони не досягають рівня статистичної значущості та, очевидно, зумовлені загальною динамікою вікового розвитку. Відбулися позитивні зміни в стосунках із викладами.

Порівняння результатів, досягнутих учасниками контрольної (КГ) та експериментальної груп (ЕГ) на констатувальному та формувальному етапах дослідження, дало змогу зафіксувати позитивну динаміку рівнів сформованості морально-ціннісних стосунків студентів експериментальної групи у порівнянні з контрольною (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка рівнів сформованості морально-ціннісних стосунків студентів за результатами констатувального та формувального етапів експерименту (у %)

Рівні	Групи											
	Експериментальні						Контрольні					
	I курс		Динаміка	IV курс		Динаміка	I курс		Динаміка	IV курс		Динаміка
	На початку експерим. (%)	У кінці експерим. (%)		На початку експерим. (%)	У кінці експерим. (%)		На початку експерим. (%)	У кінці експерим. (%)		На початку експерим. (%)	У кінці експерим. (%)	
Творчий	1.3	6.7	+5,4	8,06	14.5	+6,44	3,40	4.5	+1,1	11,49	12.5	+1,01
Достатній	21.7	39,3	+17,6	34,48	41	+6,52	33,5	34	+0,5	43,67	41	+2,67
Базовий	17,7	32,1	+14,4	44,82	38	-6,82	47	42	-5	28,73	33	+6,27
Елементарний	59,3	22.6	-36,7	12,64	6.5	-6,14	28,2	19.5	-8,7	16,14	13.5	-2,64
Всього	100	100		100	100		100	100		100	100	

Динаміка рівнів морально-ціннісних стосунків в ЕГ (І курс) до початку і після завершення формувального експерименту показує, що в ЕГ творчий рівень виріс на 5,4 % (з 1,3 % до 6,7 %), достатній рівень – на 17,6 % (з 21,7 % до 39,3 %), базовий рівень – на 14,4 %, а елементарний рівень зменшився вдвічі (з 59,3 % до 22,6 %), відмови від стосунків не мали місця.

Констатація змін у ЕГ та КГ, спостереження за наслідками зрізів дає підстави стверджувати, що запропонована нами методика формування морально-ціннісних стосунків і методика поетапної її реалізації у навчально-виховному процесі є ефективними засобами формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів порівняно з традиційною. Для унаочнення результатів дослідження побудовано діаграму (рис. 1), у якій відображено порівняльний розподіл студентів експериментальної (Е) та контрольної (К) груп за рівнями сформованості морально-ціннісних стосунків до і після формувального етапу експерименту.

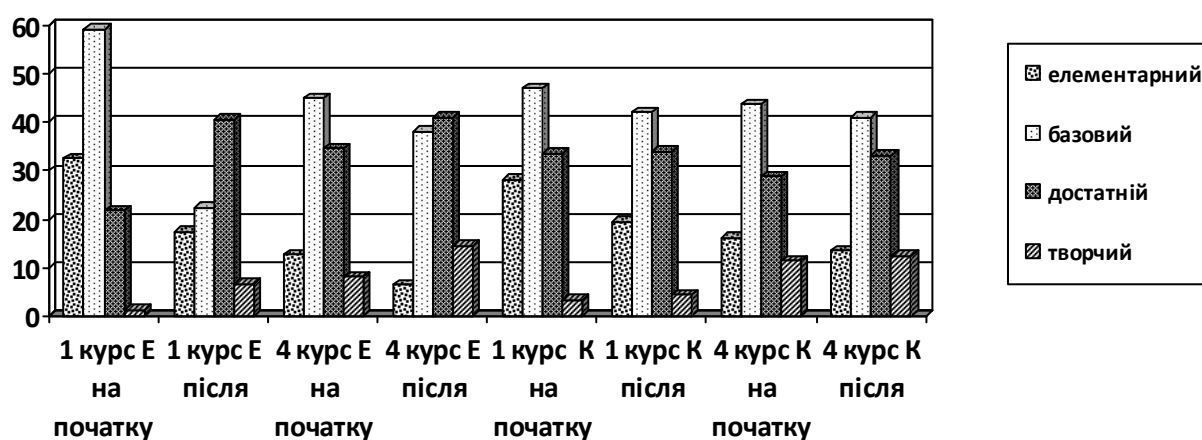

Рис. 1. Динаміка рівнів сформованості морально-ціннісних стосунків у студентів експериментальних (Е) та контрольних (К) груп до і після формувального етапу експерименту (у %)

За результатами опрацювання здобутих у процесі дослідження даних методами математичної статистики встановлено, що відносна позитивна зміна сформованості морально-ціннісних стосунків студентів для контрольної групи становила 1,1 %, а для експериментальної групи – 5,4 %, що характеризує відносну зміну творчого потенціалу в експериментальній групі як більшу по відношенню до контрольної у п'ять разів. Означене вказує на правомірність висунутої нами гіпотези і дає підстави стверджувати, що створення обґрунтованих педагогічних умов, застосування модернізованих змісту, форм та методів у навчально-виховному процесі університету як активного фактора формувального етапу дослідження сприяло позитивній динаміці у формуванні морально-ціннісних стосунків студентів університету.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено узагальнення та новий підхід до вирішення важливого й актуального завдання, що виявляється у вигляді обґрунтування та експериментальної перевірки педагогічних умов формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі.

1. З'ясування сучасного стану формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі дало підстави для констатації недостатнього використання можливостей навчально-виховного процесу з метою формування і розвитку морально-ціннісних стосунків. Причиною цього є низка негативних тенденцій, серед яких: недооцінка студентами ролі та цінності стосунків із викладачами в їх розвитку; недостатня обізнаність студентів із основними напрямами спільної діяльності з викладачами та методами її здійснення; невідповідність форм і методів виховної роботи в університеті інтересам і потребам студентів, зокрема, недостатнє використання інтерактивних, рефлексивних, творчих форм виховної роботи; обмежений самостійний вибір студентами змісту й напрямів власної діяльності; недостатня сформованість суб'єкт-суб'єктних стосунків у навчально-виховному процесі; незацікавленість та недооцінка кураторами і викладачами формування морально-ціннісних стосунків зі студентами, що унеможлиблює результативне використання виховного потенціалу навчально-виховного процесу.

Аналіз теорії та педагогічної практики засвідчив актуальність дослідження процесу формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі як невід'ємного чинника розвитку особистості студента і викладача. На основі аналізу філософської, історичної, психолого-педагогічної літератури визначено основні напрями розв'язання завдання формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у дусі моральних цінностей людства.

2. Актуалізовано поняттєво-категоріальний апарат дослідження, у межах якого запропоновано власне бачення сутності поняття «морально-ціннісні стосунки», а саме: взаємозв'язок викладача і студента на ґрунті власних моральних цінностей для досягнення найвищого рівня розвитку стосунків – духовного взаєморозуміння. Стосунки стають морально-ціннісними у процесі з'ясування викладачами і студентами взаємних емоцій, симпатій і пригнічення антипатій на основі знаходження спільних моральних цінностей, моральних позицій, норм і правил поведінки, моральних почуттів і намірів, що сприяють досягненню суспільного чи особистого блага, утверджують добро, тобто ставлення до людини як до найвищої життєвої цінності, та поступово переходять у стійкі морально-ціннісні зв'язки. Стосунки мають суб'єктивні й об'єктивні чинники впливу на життя всієї громади, визначають її соціальну дієздатність, морально-духовний світ вихованців, їх моральні цінності, стосунки зі світом, людьми, самими собою.

3. Уточнено критерії та відповідні їм показники сформованості морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі: *комунікативна компетентність* – розуміння сутності морально-ціннісних вчинків, усвідомлення необхідності їх вияву; знання історичного досвіду, культурних зразків із досвіду людства, народних традицій, звичаїв, обрядів, мови українського народу; знання атрибутів авторитетів та ідеалів, складових навчально-виховної діяльності у взаємодії з викладачами; *перцептивна компетентність* – спрямованість, сила і стійкість моральних цінностей, характер емоцій, почуттів, принципів, наявність емоційно-позитивного ставлення до себе, ровесників, свого народу, нації. Батьківщини, людства; сформованість стосунків із викладачами; розвинута емпатія; емоційна саморегуляція, позитивна мотивація; *інтерактивна компетентність* – ступінь розвитку вмінь формувати стосунки у власній діяльності, їх стійкість, свідомо

регульована активна діяльність у навчально-виховному процесі, що спрямована на засвоєння моральних цінностей; вміння самостійно відстоювати свої ідеали, принципи, самостійність і відповідальність.

За попередньо визначеними критеріями та показниками було визначено чотири рівні сформованості морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі: творчий, достатній, базовий, елементарний.

4. На основі аналізу теорії і практики формування морально-ціннісних стосунків студентів у ході дослідження обґрунтовано педагогічні умови ефективного впливу навчально-виховного процесу на вироблення стосунків: спрямування змісту та педагогічних засобів формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів на конструювання варіантів власних морально-ціннісних стосунків; побудова морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів на суб'єкт-суб'єктній основі; єдність об'єктивного смислу діяльності та суб'єктивного її значення у морально-ціннісних стосунках викладачів і студентів.

Формувальний етап експерименту підтвердив ефективність розробленої на основі обґрунтованих педагогічних умов методики формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі. У студентів експериментальних груп відбулися істотні зміни в структурних компонентах стосунків. Це виявилось у позитивній динаміці рівнів морально-ціннісних стосунків: творчого рівня досягли 14,5 % студентів, зменшилася кількість (з 59,3 % до 6,5 %) студентів з елементарним рівнем морально-ціннісних стосунків; у студентів контрольних груп виявлено нижчі показники за всіма критеріями. Після проведення експерименту відбулися суттєві позитивні зміни в розвитку комунікативної, перцептивної та інтерактивної компетентності викладачів-кураторів академічних груп. Результати експериментального дослідження підтвердили правильність висунутої гіпотези.

Запропонована методика формування морально-ціннісних стосунків є лише частиною складної багатогранної роботи з виховання студентів у навчально-виховному процесі. Перспективним є вивчення можливостей і специфіки формування стосунків студентської молоді поза навчально-виховним процесом.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ З ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Білюк О. Г. Умови формування у молоді вміння відстоювати себе як особистість / О. Г. Білюк // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 17 : Теорія і практика навчання та виховання : зб. наук. пр. – К. : КПУ, 2005. – Вип. 2 – С. 30–34.

2. Білюк О. Г. Формування моральної вихованості особистості майбутнього вчителя / О. Г. Білюк // Наук. вісн. Миколаївського держ. ун-ту. Педагогічні науки : зб. наук. пр. / за ред.: В. Д. Будака, О. М. Пехоти. – Т. 4. – Миколаїв : МДУ, 2006. – Вип. 12. – С. 14–21.

3. Білюк О. Г. Співпраця викладачів і студентів – як форма морально-ціннісних стосунків / О. Г. Білюк // Наук. вісн. Миколаївського держ. ун-ту : зб. наук. пр. – Вип. 23 : Педагогічні науки / за заг. ред.: В. Д. Будака, О. М. Пехоти. – Миколаїв : МДУ, 2008. – Т. 2 – С. 79–86.

4. Білюк О. Г. Мовленнєва компетентність майбутнього вчителя початкової школи / О. Г. Білюк // Наук. запис. Вінницького держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Сер. : Педагогіка і психологія : зб. наук. пр. / редкол. : М. І. Сметанський (голова) [та ін.]. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2009. – Вип. 27. – С. 34–37.

5. Білюк О. Г. Особистість викладача ВНЗ як фактор виховного впливу на розвиток морально-ціннісних стосунків зі студентами / О. Г. Білюк // Наук. вісн. Миколаївського держ. ун-ту імені В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. Сер. : Педагогічні науки / за ред.: В. Д. Будака, О. М. Пехоти.– Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2010. – Вип. 1.31. – С. 51–59.

6. Білюк О. Г. Зміст морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі / О. Г. Білюк // Наук. вісн. Миколаївського держ. ун-ту імені В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. Сер. : Педагогічні науки / за ред.: В. Д. Будака, О. М. Пехоти. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2011. – Вип. 1.35. – С. 20–24.

7. Білюк О. Г. Сутність організації проектної діяльності студентів в університеті / О. Г. Білюк // Зб. наук. праць Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини / [гол. ред.: Мартинюк М. Т.]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2011. – Ч. 1. – С. 21–27.

8. Білюк О. Г. Розвиток педагогічної майстерності майбутнього вчителя початкової школи засобами інформаційно-комп'ютерних технологій / О. Г. Білюк // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – Вип. 42, ч. 2. – С. 69–74.

9. Білюк О. Г. Морально-ціннісні стосунки викладачів і студентів як умова формування професійної успішності особистості / О. Г. Білюк // Наук. вісн. Миколаївського держ. ун-ту імені В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. Сер. : Педагогічні науки. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2012. – Вип. 1.39. – С. 32–37.

10. Билуок Е. Г. Диагностика уровней развития нравственно-ценностных отношений студентов и преподавателей в учебно-воспитательном процессе / Е. Г. Билуок / Вестник академии знаний. – Краснодар, 2013. – № 3 (6) – С. 92–94.

Опубліковані праці апробаційного характеру

11. Білюк О. Г. Взаємодія викладача і студента у процесі інтеграції вищого навчального закладу до європейського освітнього простору / О. Г. Білюк // Наук. праці Донецького нац. тех. ун-ту. Сер. : Педагогіка, психологія, соціологія. – Донецьк : Вебер, 2007. – Вип. 1. – С. 296–298.

12. Билуок Е. Г. Альтернативные отношения преподавателей и студентов в образовательной среде / О. Г. Білюк, Є. С. Задоя // Международный журнал экспериментального образования. – М., 2011. – № 4. – С. 11–12.

13. Білюк О. Г. Формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів як умова духовного розвитку суб'єктів навчально-виховного процесу / О. Г. Білюк // Університет як центр організації освітньо-виховного середовища у регіоні : матеріали наук.-практ. конф. / за заг. ред. Будака В. Д. – Миколаїв : МДУ імені В. О. Сухомлинського, 2009.– С. 182–184.

14. Білюк О. Г. Діагностика рівнів сформованості морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі / О. Г. Білюк / Zbiór raportów naukowych. «Nauka w świetle współczesnym. – Łódź : Wydawca : Sp- z o.o. «Diamond trading tour », 2013. – Cześć. 3/1 – С. 5–8.

15. Білюк О. Г. Інформаційно-комп'ютерні технології як засіб формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів / О. Г. Білюк / Zbiór raportów naukowych. «Badania naukowe naszych czasów». – Katowice : Wydawca : Sp- z o.o. «Diamond trading tour », 2013. – Cześć. 3/1 – С. 22–24.

АНОТАЦІЇ

Білюк О. Г. Формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, 2014.

У дисертації досліджено проблему формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі.

На підставі теоретичних та емпіричних результатів дослідження визначено педагогічні умови формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі; розроблено методику формування означеного процесу; визначено зміст поняття «морально-ціннісні стосунки викладачів і студентів» та охарактеризовано його структурні компоненти (когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-практичний); визначено критерії (комунікативна, перцептивна, інтерактивна компетентності), показники та рівні сформованості морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі (елементарний, базовий, достатній, творчий).

Уточнено критерії (комунікативна, перцептивна, інтерактивна компетентності), показники та рівні (елементарний, базовий, достатній, творчий) сформованості морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі; сутність понять: «моральні стосунки», «ціннісні стосунки», «готовність студентів та викладачів до морально-ціннісних стосунків». Подальшого розвитку набули теоретичний зміст, форми, методи та прийоми формування морально-ціннісних стосунків у навчально-виховному процесі університету.

Ключові слова: морально-ціннісні стосунки викладачів і студентів, навчально-виховний процес, педагогічні умови, методика формування морально-ціннісних стосунків.

Білюк Е. Г. Формирование нравственных ценностных отношений преподавателей и студентов в учебном процессе. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 — теория и методика воспитания. – Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины, Умань, 2014.

В диссертации изложены теоретические обобщения и новый подход к решению актуальной задачи – формирование отношений преподавателей и студентов.

В процессе исследования получены данные в виде теоретического обоснования и экспериментальной проверки методики формирования нравственно-ценностных отношений преподавателей и студентов в учебно-воспитательном процессе. В работе представлены результаты практического исследования уровней нравственно-ценностных отношений студентов и преподавателей в учебно-воспитательном процессе университета.

На основании теоретических и эмпирических результатов исследования обоснованы педагогические условия формирования нравственно-ценностных отношений преподавателей и студентов в учебно-воспитательном процессе: направленность содержания и педагогических методов, приёмов, средств формирования нравственно-ценностных отношений преподавателей и студентов на конструирование различных вариантов собственных нравственно-ценностных отношений; построение нравственно-ценностных субъект-субъектных отношений преподавателей и студентов; обеспечение единства объективного смысла деятельности и субъективного её значения, что показывает преобладание высоконравственного выбора в отношениях преподавателей и студентов.

Структура нравственно-ценностных отношений в учебно-воспитательном процессе включает такие составляющие: когнитивный, эмоционально-ценностный, деятельностно-практический компоненты.

Выделены основные показатели уровней сформированности нравственно-ценностных отношений студентов университета: коммуникативная компетентность – понимание сути нравственно-ценностных поступков, знание составляющих элементов учебно-воспитательной деятельности и взаимодействия в отношениях с преподавателями; перцептивная компетентность – направленность, сила и стойкость нравственно-ценностных убеждений, характер эмоций, принципиальность, наличие эмоционально-ценностного отношения к самому себе, ровесникам, преподавателям, народу, нации, позитивная саморегуляция и мотивация в отношениях; интерактивная компетентность – степень развития умения формировать собственные отношения в учебно-воспитательном процессе, отстаивать свои интересы, идеалы, принципы, проявлять самостоятельность и ответственность в действиях, поступках, отношениях.

Вследствие проведенной работы выяснено, что нравственно-ценностные отношения как связи преподавателей и студентов характеризуются четырьмя уровнями: творческим, достаточным, базовым, элементарным.

В контексте исследуемой проблемы подробно рассматриваются компетентностный и коммуникативно-деятельный подходы в формировании нравственно-ценностных отношений.

В работе представлена методика формирования нравственно-ценностных отношений преподавателей и студентов в учебно-воспитательном процессе. Все структурные компоненты методики направлены на формирование достаточного и творческого уровней нравственно-ценностных отношений студентов в условиях учебно-воспитательного процесса.

Общая закономерность отношений заключается в воспроизведении и усвоении социального, межличностного, командного и группового опытов преподавателей и студентов.

Проведен анализ уровней развития нравственно-ценностных отношений студентов и преподавателей, а также, научно обоснованы этапы, на которых эффективно выстраивается современный воспитательный процесс.

Отношения преподавателей и студентов в учебно-воспитательном процессе становятся нравственно-ценностными тогда, когда выясняются взаимные эмоции, симпатии, угнетаются антипатии, на основании нахождения совместных нравственных ценностей, нравственных позиций, норм и правил поведения, нравственных чувств и намерений. Стойкие нравственно-ценностные связи способствуют отношению к человеку как к наивысшей жизненной ценности.

Ключевые слова: нравственно-ценностные отношения преподавателей и студентов, учебно-воспитательный процесс, педагогические условия, методика формирования нравственно-ценностных отношений.

Bilyuk O. G. Forming of moral value relationships of teachers and students in the educational process. – On the rights of the manuscript.

Dissertation for the scientific degree of candidate of pedagogical sciences on specialty 13.00.07 – Theory and Methods of Education. – Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. – Uman, 2014.

In dissertation is investigated the problem of forming morally valued relations of teachers and students in to educational-educate process.

On the basis of theoretical and empiric results of research are defined pedagogical terms of forming morally valued relations of teachers and students in educational process; is developed the method of forming of the noted process; is defined the concept of «moral values relationships of teachers and students» and characterized its structural components (cognitive, emotional value, action-practical); is determined the criterias (communicative, perceptual, interactive competence), performance and levels of formation of moral value relationships of teachers and students in the educational process (elementary, basic, adequate, creativity).

Clarified criteria (communicative, perceptual, interactive competence) indicators and levels (elementary, basic, adequate, creative) of forming moral values relationships of teachers and students in the educational process, the essence of the concepts of «moral relations», «relationship value» «readiness of students and teachers to moral and value relationships». A subsequent development have acquired theoretical content, forms, methods and techniques of the formation of moral values relations in the educational process of the university.

Key words: morally valued relations of teachers and students, educational-educate process, pedagogical terms, forming method morally valued relations.

Підписано до друку 21.01.2014 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 10.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit@mail.ru
Сайт: nsvit.cc.ua